

El concepte de Ponent, de Vallverdú a la vegueria que no arriba mai

Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC)

Balaguer, 9 de juny de 2017

En presència del Josep Vallverdú, ponent d'aquesta mateixa jornada, es fa una mica incòmode i bastant agosarat respondre al tema de l'encapçalament; qui millor que Josep Vallverdú per explicar-lo. Feta la reserva, assumeixo el repte a partir del repàs i l'anàlisi de l'extensíssima obra de Josep Vallverdú publicada recentment (I. Aldomà, "Paisatge, país pàtria. Josep Vallverdú i el Ponent imprescindible", Pagès editors, 2016). Per si el títol de l'assaig no és prou explícit repetirem la tesi principal: **la descoberta literària i el propi compromís polític porten Josep Vallverdú a reivindicar aquestes terres davant el desconeixement exterior i l'opressió de la dictadura**, una reivindicació que cristal·litzarà en el concepte de Ponent, bandera que serà adoptada pels corrents antifranquistes i assolirà un ressò social important. Al concepte en ell mateix s'hi arriba de manera quasi fortuïta:

- No és que el Ponent sigui un terme del tot nou per designar la part de ponent de Catalunya; però fins aleshores havia tingut un tractament estrictament físic, d'orientació, com l'ús que en fa Pau Vila en algun dels seus treballs comarcals.
- És un terme que apareix com a alternativa a d'altres terme bandera: Terres de Lleida i els altres topònims que tenen Lleida com a base, la Terra Ferma, Occident,... El mateix Josep Vallverdú utilitza el terme "comarques occidentals" el 1967 ("Diguem comarques occidentals", Tele/Estel, 31 de març de 1967), mentre el 1969 dóna una conferència al Centre Comarcal Lleidatà amb el títol "El perfil de les comarques ponentines". Seran les "Proses de Ponent" de 1970 les quines donaran l'estocada al nou nom, mentre l'octubre del mateix any sortia una entrevista seva a Serrad'Or amb el títol "La Catalunya de Ponent".

Què aporta de nou el Ponent de Josep Vallverdú? En què fonamentarà la seva popularitat? L'interès i l'èxit del Ponent de Vallverdú té una base clarament política que s'incardina en els anys de la "transició del franquisme a la democràcia". I s'explica, sobretot, per les diferents ruptures que planteja en relació al missatge lleidatanista del franquisme polític i sociològic local; són fonamentalment, quatre.

Primer de tot, contra la província o millor, el provincianisme; el Ponent de Catalunya es dreça contra la província de Lleida. La proposta trenca amb el franquisme local postulava el provincialisme com a base d'identificació local suport d'un concepte de nació espanyola centralista, alternatiu i oposat al catalanisme polític.

- Dit leridanismo quan els propulsors s'oblidaven de la catalanitat i albiraven una integració espanyola contundent, en alguns moments amb perfils fins i tot aragonesos.
- Dit lleidatanisme, quan els propulsors no es podien desenganxar del tot dels orígens i integraven els folklorismes autòctons. I en aquest àmbit segurament s'hauria de destacar Josep Maria de Porcioles com a inspirador-avalador del lleidatanisme des de la presidència de la Diputació de Lleida (el 1942 havia creat l'Institut de Estudios Ilerdenses) i posteriorment del barcelonisme a partir de l'alcaldia de la ciutat.

En segon lloc contra la identificació conservadora prevalent del moment; el Ponent contra la “Lleida terra ferma” que havia estat incorporada pels factòtums del règim i que manté unes ressonàncies medievals (crònica de Ramon Muntaner). Davant el franquisme el Ponent dóna sortida a la societat democràtica, lliberal, republicana i de progrés que sustenta el pensament de Josep Vallverdú. Es podria fins i tot precisar l'absoluta novetat del Ponent en el sentit que trenca també amb el republicanisme anterior que havia tingut en Occident, nom de la revista catalanista republicana on col·laborava el pare de Josep Vallverdú, el nom predilecte.

La identificació amb les planes occidentals o comarques de la plana. El Ponent trenca amb l'àmbit de la província o similar, i es planteja com a referent les comarques de la plana, tot considerant els Pirineus un altre món. Josep Vallverdú no proposa, però, una estructura política per Ponent i no reivindica tampoc una adscripció territorial estricta; no assenyalava pobles, ni comarques. Hi ha una continuïtat evident cap a l'Aragó, hi ha una Segarra singular,... que el Ponent més o menys inclou. Però a mesura els nous espais administratius s'institucionalitzen, el Ponent es fixa també més a nivell de límits, amb l'espai de l'àmbit territorial o la vegueria, les cinc comarques de la plana, com a referència destacada.

I un quart aspecte a remarcar: totes les contrades valen per igual al Ponent; Lleida cau de la bandera. No és un fet gens anecdòtic, ni circumstancial; Josep Vallverdú ho té molt clar. L'escriptor neix a Lleida ciutat, però la seva família ve de l'Urgell segarrenç i ell viu i manté lligams amb tota la geografia ponentina, fets que el porten sempre a tenir una visió àmplia de tot el país i a mirar de parlar per tots. La capital no pot resumir tota la regió i, al contrari, la ciutat representa un baluard franquista on es concentren els funcionaris i diversos aprofitats del règim i que molt sovint no està al cas, ni li interessa el que passa més enllà dels seus carrers.

El franquisme s'acabà i amb la transició arribaren els canvis de protagonistes polítics i alguns canvis institucionals. La geopolítica franquista ha perdut terreny i les banderes leridanista i lleidatanista perderen la seva virulència. Però, la transició cap a la democràcia fou un pacte o una concessió que ha deixat moltes coses inalterades, coses que afecten l'evolució del Ponent.

El Ponent, ha fet el seu forat social com a bandera i signe d'identitat de la gran plana: ràdio Ponent, diari de Ponent, Ateneu de Ponent, centre penitenciari de Ponent, Jove Orquesta de Ponent, cervesa Ponent, Missatgeria de Ponent,... El Ponent ha tingut la seva penetració en la terminologia oficial, en alguns organismes i documents de la Generalitat, quan es refereixen i treballen en aquest territori. Semblava també destinat a batejar el nom de la nova vegueria: és el nom que es recull en la planificació territorial i altres documents de planificació i organització, i l'informe Roca (2000) proposava precisament la vegueria de Ponent. Però, finalment, la Llei 30/2010 estableix la vegueria de Lleida.

El Ponent no ha acabat de reeixir institucionalment, i els motius serien diversos.

La província continua aquí, amb la enorme capacitat de subsistència que tenen aquestes unitats en l'estat espanyol, com a àmbit de l'organització de l'estat centralista i com a àmbit també d'organització dels poders locals a través de les Diputacions Provincials. És creen noves entitats, però no desapareix res, i els intents de la Generalitat per assumir-les, replantejar-les o canviar-ne el nom han quedat en res. Les divisions provincials, amb les reestructuracions obligades per les noves comunitats autònomes, són les mateixes de l'any 1833 quan es crearen, un cas realment únic a Europa per no dir el món. Periòdicament surten crítiques a les Diputacions com a organisme que no

dóna cap serveis als ciutadans i que gasta sense donar compte a ningú (representació indirecta), però els partits hi tenen una base potent d'inserció local i els hi van molt bé, com va bé la circumscripció electoral provincial que s'ha estat capaç de canviar. Resisteixen, doncs, la institució i la geografia provincials que fan quasi impossible d'introduir una nova unitat-esglaió administratiu com la vegueria.

Ha resistit el propi nom de Lleida, sol o amb la regió “de” Lleida o Terres “de” Lleida i similars utilitzats també per a la gran plana – el primer mapa de la regió-vegueria de la Generalitat utilitzà un Pla de Lleida que es correspon amb el nom històric de l'àrea més pròxima a la ciutat i que s'hauria de bandejar. La força institucional de la ciutat s'imposa, en definitiva, sobre la resta del territori de manera explícita o implícita; a través d'una centralitat administrativa o comercial indefugible, a través de la concentració institucional, a través de la preferència urbana en els mitjans de comunicació, a través de la preferència o capacitat político institucional de l'alcaldia de Lleida,...

Dèiem que la província de Lleida es manté ben viva perquè la transició és un pacte, a escala d'estat i a escala local. I podríem afegir perquè les consciències s'acomoden també a un univers institucional (poder simbòlic de l'estat) que no provoca molèsties personals, va bé als qui manen i es dona com una cosa natural. Si la província continua donant batalla és essencialment perquè hi ha uns poders polítics que l'han recolzat i recolzen: els de fora que continuen en l'òrbita de l'estat centralista i tots els locals que viuen de la cadira corresponent, que no són pocs.

Encara que ens podem preguntar si calia que la bandera del Ponent passés a integrar-se en l'organització administrativa del nou estat democràtic ? És molt difícil, per no dir impossible, la divisió administrativa tècnicament perfecta. És un llarg debat del qual ens quedem amb dos paràgrafs:

La geografia provincial té també la seva base real. La vigència econòmica i humana dels estrictes límits provincials és discutible des de molts aspectes: la Cerdanya i la Ribagorça increïblement migpartides entre províncies, la dubtosa pertinença lleidatana del Solsonès, la discutible separació dels altiplans segarrencs,... Però les complementaritats generals que existeixen entre plana i muntanya i que sustenten conceptualment el fet provincial tenen, també, alguns fonaments, com bé mostren raiers, transhumàncies i altres relacions trenades a través de la història.

La qüestió essencial és la funció per la qual es crea la divisió i els usos o la instrumentalització que se'n fa. En el mapa espanyol franquista o anterior de cinquanta províncies, la de Lleida tenia la seva coherència. En el mapa autonòmic de 1978 i en el marc d'una organització pròpia de Catalunya esdevé molt més discutible. I més si els territoris de muntanya reclamen institucions pròpies, i ja no parlem del cas de la Val d'Aran, amb aspiracions d'anar per lliure el més que es pugui.

Que el Ponent no hagi acabat de guanyar la batalla de la toponomàstica democràtica oficial indica la debilitat o limitacions dels canvis duts per aquesta; però, al mateix temps, té també els seus avantatges. I per això parlava del “Ponent imprescindible” en l'encapçalament del llibre. Com que no s'ha institucionalitzat, el Ponent no és un concepte encarcarat. No ha tingut temps de ser fossilitzat i adscrit a unes determinades pràctiques institucionals més o menys criticables. En conseqüència és un concepte que encara pot ser vàlid com a símbol de regeneració i de voluntat de construir noves arquitectures institucionals, organitzacions més participatives.

En el fons no és qüestió de noms, sinó de si el Ponent que ens transmet l'escriptor Josep Vallverdú conté encara una càrrega de renovació i suscita l'interès social, de si encara ens serveix la càrrega política que la figura de l'escriptor incorporava al concepte i que encaixà en el moment de la transició dels anys 1970. Pot ser una eina per una segona transició cap a la independència? Sens dubte, el Ponent ens planteja encara qüestions de plena actualitat:

- La topofília o amor per la terra i el seu paisatge: el reconeixement dels patrimonis incorporats al propi territori per part de la població, el respecte per aquests patrimonis culturals, per la naturalesa i pels propis habitants.
- L'afany de progrés i solidaritat que estimula les iniciatives individuals i col·lectives per a aprofitar els nostres patrimonis, crear noves activitats, millorar el benestar, per la concertació i col·laboració socials.
- L'acció responsable dels individus davant la indiferència social, el seguidisme i l'anomia en la qual ens encerclen els mitjans dominants i les formes de vida actuals.
- A més, naturalment, de la reivindicació de l'existència i el valor d'aquestes terres davant de Catalunya.

En el fons la identificació amb la bandera del nom, el Ponent hauria d'ajudar a la presa de responsabilitat dels individus sobre el propi entorn social i el seu medi ambient. No és fàcil. "Passa que aquest és un territori atomitzat en excés, clarament despersonalitzat, infrapoblat, però molt extens, i, per tant, ben poc susceptible de generar elements emotius, simbòlics i referencials que integrin en un sol cos els distints membres de la comunitat", remarcaven Emili Bayo i Xavier Macià (1987: 11). Al cap i a la fi a Ponent no ens movem en el territori de l'estat o de la nació, que és el que defineix les portes al món i alimenta lideratges. Ens movem en l'espai més petit de la bioregió, l'espai viscut. És l'espai més propi de la topofília, que es mou entre l'escala de la comarca i la de la regió o grup de comarques. És l'espai de l'adhesió lliure i fins a cert punt voluntariosa, que pot ser ratificat administrativament, però tampoc li cal. En aquest context la recerca i definició de la identitat ponentina pot ser com la cerca del Sant Graal; la d'una identitat que pel fet que no és forta i és dependent no s'acaba de trobar mai. També ens podem quedar, perquè no, amb el Ponent com a esperança i voluntat de ser, com a identitat en construcció permanent. Potser és també la manera de ser fidel al seu inventor:

"Diuen que aquest terme, "Ponent", el vaig inventar jo. Però, per a mi, "Ponent" és més que una paraula: és un sentiment. Al llarg dels anys aquest terme ha anat agafant una matisos romàntics, encara que és un mot ple de vida, de transformacions. Representa l'esperit d'una gent, d'unes terres de l'Occident català. Parlar de "Ponent" significa parlar de frontera, de terres de pas, d'oblit, de canvi, de tot un món que ha sorgit al llarg de la història. Una història que no ha estat justa amb aquestes terres oblidades per la major part dels catalans"¹ (Josep Vallverdú, 1997).

---

¹ . Josep Vallverdú entrevistat per Joan Tort i Donada i Pere Tobaruela i Martínez (1997). "Josep Vallverdú, una mirada des de Ponent". *Revista de Catalunya*, núm. 122, octubre de 1997.